

SİNAN MEYDAN : Unutturulan “Tayyare Bayramı”

2 Eylül 2019

30 Ağustoslar, 1926'dan itibaren “Zafer ve Tayyare Bayramı” olarak kutlandı. Genç Cumhuriyet, 1925-1945 arasında uçak fabrikaları kurdu. Fakat II. Dünya Savaşı sonrasında yerli-milli uçak sanayiden vazgeçildi. 1950'lerde uçak fabrikaları kapatıldı. İşte bu süreçte “30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı”nın “Tayyare” kısmı da unutturuldu

Bu toprakların yeniden vatan yapılışının 97. yılında “30 Ağustos Zafer Bayramı”nı coşkuyla kutladık. Ancak 1950'lerden beri bu önemli bayramın aslında yarısını kutluyoruz, çünkü diğer yarısını unutturdular. Bizim bugün “30 Ağustos Zafer Bayramı” diye kutladığımız bayram, Cumhuriyet'in ilk yıllarında “30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı” olarak kutlanıyordu.

“Nasıl yani?” dediğinizi duyar gibiyim!

En iyisi her şeyi en başından anlatayım:

KUVAYI HAVAIYE

Milli Mücadele'de TBMM, 13 Haziran 1920'de Harbiye Dairesi'ne bağlı bir "Kuvayı Havaiye Şubesi" kurdu.

1920'de Eskişehir'de I. Uçak Bölüğü, Uşak'ta II. Uçak Bölüğü, Amasra'da da bir Deniz Uçak Üssü kuruldu. Ancak buralardaki az sayıda uçaktan hiçbiri uçacak durumda değildi.

Sakarya Savaşı'nda Yunan ordusundaki 18 uçağa karşılık Türk Ordusu'nda sadece 2 uçak vardı. Bu 2 uçaklık Kuvayı Havaiye'nin üssü Polatlı-Ankara demiryolu üzerindeki Malıköy'dü.

Sakarya Savaşı sonrasında İtalya ve Fransa'nın TBMM ile anlaşmalarından sonra İtalya'dan 21 adet SPAD-XIII uçağı ile Fransa'dan 10 adet Bregue 14 A-2 uçağı alındı. Silahsız olarak alınan bu uçaklara Alman Maksim makineli tüfekleri takıldı. Bu uçakların çoğu ateş ederken kendi pervanelerini deldi. Rusya'dan ve İtalya'dan alınan uçak yakıtı ise at ve eşek sırtında kağnılarla Anadolu'ya taşındı. Yurt dışından uçak bombası alınamayınca 7.5 kg.'lık top mermilerinden uçak bombası yapılmaya çalışıldı.

Ulus, 31 Ağustos 1936.

Türk cephelerini gezen ve Atatürk'le görüşen Franklin Bouillon, motoru Gnom uçağından alınma, kanatları Albatros uçağından aktarma, bez kanatları patates püresiyle emayetlenmiş garip Türk uçağını görünce "Ne delice kahramanlık! Elbette kazanırsınız!" demekten kendini alamayacaktı.

Büyük Taarruz'un başladığı 26 Ağustos 1922'de keşif uçakları kendilerinden istenilen bütün görevleri başarıyla yerine getirdiler. Seçilen hedefleri bombaladılar. Av uçakları da havada Yunan uçaklarıyla çatıştılar; 3 düşman uçağını inmek zorunda bıraktılar, 1 düşman uçağını da Yüzbaşı Fazıl Bey, Afyon Hasanbeyli civarında düşürdü.

Atatürk, Kuvayı Havaiye'nin bu başarısı nedeniyle 31 Ağustos 1922'de havacıları kabul edip rütbelerini yükseltti.

İşte bu nedenle Cumhuriyeti kuranlar, 30 Ağustosları, “Zafer ve Tayyare Bayramı” olarak kutladılar.

Bir Cumhuriyet kurumu: THK

Türk Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu) ve Türk Tayyare Bayramı

Atatürk, 1 Kasım 1924'teki meclis açış konuşmasında şöyle dedi: “Yurt savunmasından söz ederken askeri alanda önemli ve etkin bir nitelik taşıyan Hava Kuvvetleri'ne yüce meclisin özellikle ilgisini ve dikkatini çekmek isterim.”

Atatürk, 16 Şubat 1925'te Türk Tayyare Cemiyeti'ni (Türk Hava Kurumu'nu) kurdu. Atatürk'ün himayesinde, İsmet İnönü'nün fahri başkanlığında kurulan cemiyetin ilk başkanı Atatürk'ün yaverlerinden Cevat Abbas Gürer, daha sonraki başkanı ise Atatürk'ün yakınlarından Ahmet Fuat Bulca idi.

THK'nın birinci amacı uçak fabrikaları kurmaktı. THK Nizamnamesi'ndeki ifadeyle, “Türk milletinin en öncelikli olarak yapması gereken bir tayyare fabrikası kurmaktır. Avcı, keşif,

talim ve bombardıman tayarelerinin bütün aksamını imal edecek ve istenilen nitelikte tayareler meydana getirecek bir fabrika tesisi için sarf edilmesi lazım gelen paranın ehemmiyetini Türk milleti takdir edebilmektedir. Fabrika ile bir de pilot yetiştirebilecek okul tesis edilmesi kesin gerekliliktir...”

THK'nın parasal kaynakları şöyle belirlendi:

- 1- Fitre, zekat ve kurban derileri,*
- 2- Tayyare Piyangosu,*
- 3- Bir kuruşluk Tayyare Cemiyeti dilekçe pulu,*
- 4- Sigara paketlerindeki bir tek sigara,*
- 5- İki cıva madeninin işletilmesinden elde edilen tüm gelirler,*
- 6- Askeri terhis tezkerelerinin geliri,*
- 7- El ve duvar ilanları imtiyazı,*
- 8- Uşak Şeker Fabrikası'nın her yılki ilk mahsulü,*
- 9- Bazı vergiler,*
- 10- Atatürk'ün Nutuk'undan elde edilecek telif geliri.*

Ancak bu kaynaklar yeterli değildi. THK, orduya uçak almak için “bağış” ve “yardım” kampanyası başlattı. Öncelikle Atatürk, 10 bin lira bağışla kampanyaya katıldı. Nuri Demirağ'ın kardeşi Naci Demirağ 120 bin lira, Vehbi Koç da 5 bin lira bağışladı.

THK'ya 30 ila 50 lira bağışlayanlara bronz, 75 ila 100 lira bağışlayanlara altın, 5 bin liradan fazla bağışlayanlara değerli taşlarla bezenmiş madalyalar verildi. Madalyaların üstünde Vecihi Hürkuş'un yaptığı “Vecihi K-VI” model uçağın resmi vardı. 10 bin lira bağışlayan kişi, kurum ve şehirler aldıkları uçağa ad verebiliyordu. THK'ya ilk bağış Ceyhan'dan geldi. Ceyhan ilçesinin 10 bin liralık bağışıyla alınan uçağa “Ceyhan” adı verildi.

Atatürk, 1 Kasım 1926'da meclis açış konuşmasında “vatandaşların kendi gayret ve bağışlarının ürünü olan Tayyare Cemiyeti'nin bir senelik çalışma ve başarısı takdire şayandır” diyerek THK'yı takdir etti.

THK'nın uçak kampanyasına halkın ilgisi büyüktü. Vatandaşlar elde ettikleri ürünün bir kısmını, tarlasını, bağını, bahçesini, hayvanını satarak kampanyaya destek oldu. Hatta maaşını ve evlilik yüzüğünü bağışlayanlar bile oldu.

THK kısa sürede birinci hedefine ulaştı. Çünkü genç Cumhuriyet, uçak fabrikaları kurdu:

- 1- 1926'da TOMTAŞ Kayseri Uçak Fabrikası kuruldu.*

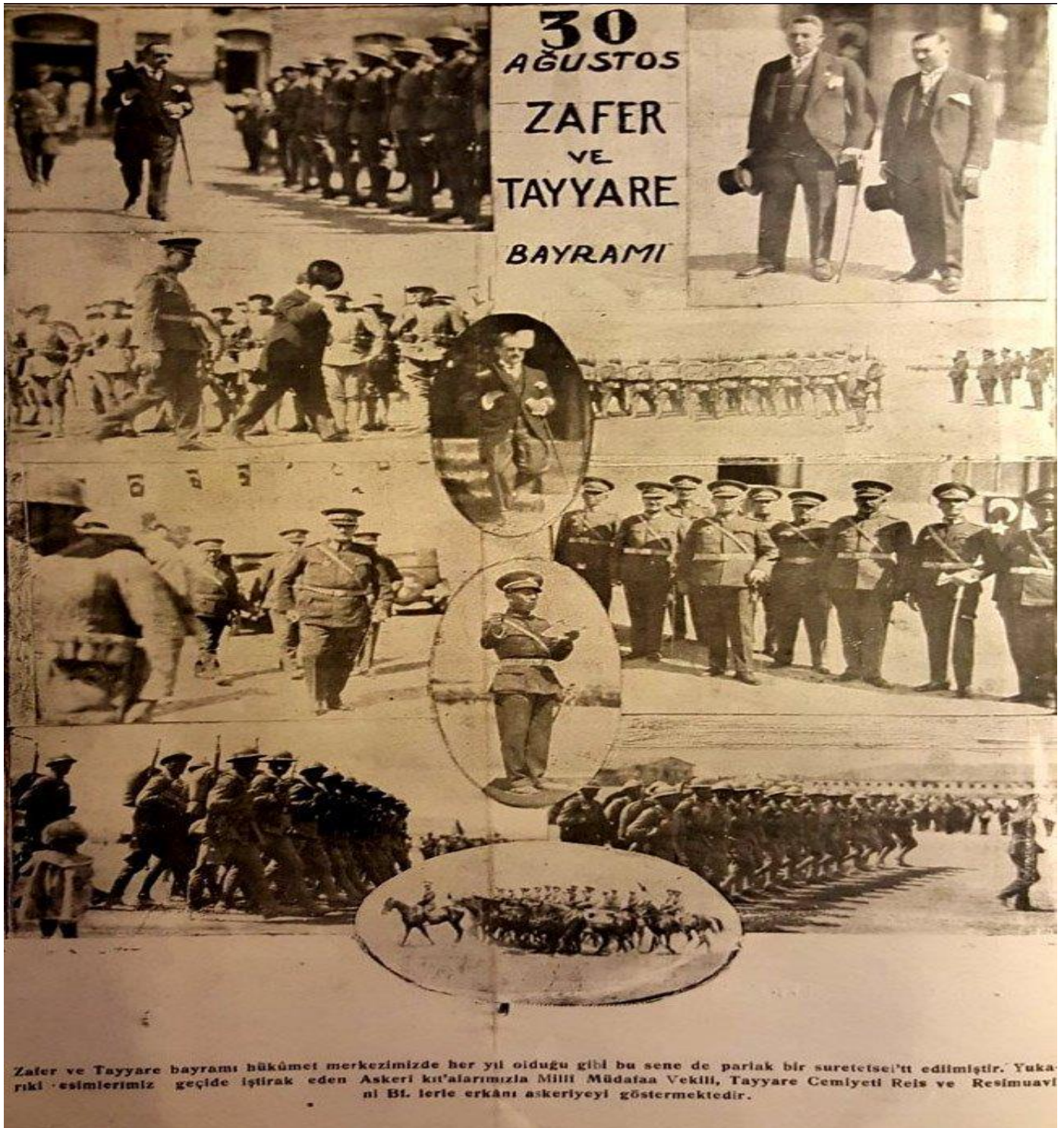
2- 1932'de Eskişehir Tayyare Tamir Fabrikası kuruldu.

3- 1941'de THK Ankara Etimesgut Uçak Fabrikası kuruldu.

4- 1945'te THK Ankara Gazi Uçak Motoru Fabrikası kuruldu.

THK, Hava Kuvvetleri'ni güçlendirmek için sürekli yerli-milli havacılığın önemini vurguladı. Bunun için Türkiye'nin ilk pilotlarından Binbaşı Fazıl Bey'in hayatını kaybettiği günü "Tayyare Şehitlerini Anma Günü" olarak kabul etti. 30 Ağustosları ise "Tayyare Bayramı" olarak kutladı.

Tayyare Bayramı kutlamaları

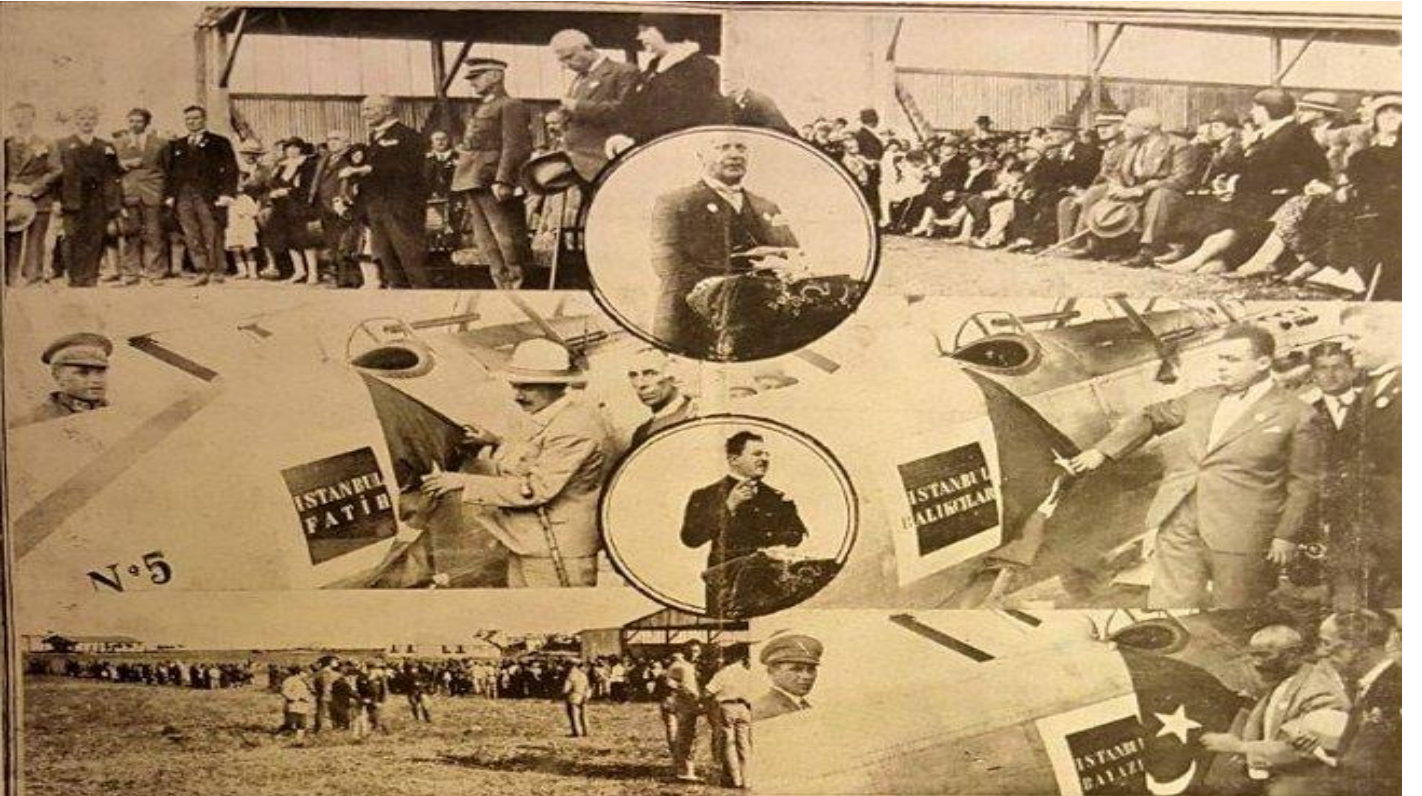

30 Ağustos 1929 Zafer ve Tayyare Bayramı kutlamalarından görüntüler. (Havacılık ve Spor, S.7, 15 Eylül 1929)

Türk Tayyare Cemiyeti'nin 1925'teki nizamnamesininin 35. maddesine göre 31 Ağustosların "Türk Tayyare Bayramı" olarak kutlanması kabul edildi. Ancak ertesi yıl bu bayramın tarihi 30 Ağustos olarak değiştirilip "Zafer Bayramı" ile birleştirildi. Bakanlar Kurulu'nun 25 Ağustos 1926 tarihli kararnamesiyle 1926 yılından itibaren 30 Ağustos "Zafer ve Tayyare Bayramı" olarak kutlanmaya başlandı. 27 Mayıs 1935 tarihli "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun"da "Tayyare Bayramı" ifadesine yer verilmemiş olmasına karşın, uygulamada 1926'dan itibaren 30 Ağustoslar "Zafer ve Tayyare Bayramı" olarak kutlandı.

"Zafer ve Tayyare Bayramı" ve "Tayyare Şehitlerini Anma Günü" dışında, 1935'ten itibaren her yılın 30 Ağustos ile 5 Eylül arası "Hava Haftası" olarak belirlendi. 1935'ten itibaren bu hafta boyunca törenler yapıldı.

30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı İstanbul, Ankara, İzmir başta olmak üzere tüm yurttaki büyük bir coşkuyla kutlanırdı. Bayram günü Ankara semalarında uçaklar görülürdü. Ankara'da her yer süslenir; caddeler, sokaklar al bayraklarla donatılırdı. THK'nın Ankara Hacıbayram'daki merkez binası da bayraklarla süslenir ve gece ışıklandırılırdı. Burada bir kabul töreni yapılırdı; törene TBMM Reisi, Başvekil, Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi, paşalar ve mebuslar katılırdı. Diğer illerde de yetkililerin ve halkın katılımıyla törenler ve eğlenceler düzenlenir, balolar yapılır, filmler gösterilir, tiyatro oyunları sergilenir, spor yarışmaları düzenlenir ve kuruma bağış toplanmaya çalışılırdı. Top atışları yapılır, limanda demirli gemiler ile fabrikalar beş dakika boyunca düdük çalarak törene katılırdı. Tüm esnaf, o gün boyunca elde ettikleri tüm geliri, THK'ya armağan ederdi. Öğrenciler Tayyare Rozeti dağıtırdı. Ayrıca Tayyare Piyangoları düzenlenirdi. THK'nın "Havacılık ve Spor Dergisi", 30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramlarına "özel nüsha" çıkarırdı.

30 Ağustos 1929'da Yeşilköy'de İstanbul'un aldığı üç uçağa, Beyazıt, Fatih, Balıkçılar adı verildi. (Havacılık ve Spor, S.7, 15 Eylül 1929)

Vecihi Hürkuş, birçok şehri kapsayan gösteri uçuşları yapardı. Bu uçuşlar sonrasında da THK'ya bağış toplanırdı. Türkiye'de kurulan uçak fabrikalarında üretilen uçaklar da törenlerde yer alırdı. Örneğin, 1935'te Ankara'daki "Zafer ve Tayyare Bayramı"nda törenin geçit resmi, Kayseri Uçak Fabrikası'nda yapılmış yerli uçakların akrobasi hareketlerinin ardından yerli planörlerle tamamlandı.

En önemlisi de o gün ülkenin birçok yerinde halkın bağışlarıyla satın alınan uçaklara "ad verme töreni" düzenlenirdi. Uçaklara, bağış yapan illerin, ilçelerin adı verilirdi. Uçaklar, Zafer ve Tayyare Bayramı'nda yapılan "ad verme törenleri" sonrasında orduya teslim edilirdi. Örneğin 1931'de toplanan 37 bağış uçağından bazılarına; "Akşehir", "İskilip", "Bayburt", "Siverek", "Bodrum", "Cizre" adları verilmişti.

İkinci Dünya Savaşı'nın ufukta görüldüğü günlerde, Tayyare Bayramlarında halk sürekli hava saldırıları konusunda uyarıldı. Gazetelerde 30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramlarında THK'ya yardım etmenin büyük bir "yurt borcu" olduğu anlatıldı.

II. Dünya Savaşı sonrasında yavaş yavaş yerli-milli uçak sanayinden vazgeçildi. 1950'lerde de uçak fabrikaları kapatıldı. İşte bu süreçte "30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı"nın "Tayyare" kısmı da unutturuldu.

KAYNAKLAR:

1- *Demo Ahmet Aslan, "Tayyare Cemiyeti'nin Propaganda Faaliyetleri ve Tayyare Bayramları", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.14, S. 3, s. 141-150.*

2- *Havacılık ve Spor Dergisi, 15 Eylül 1929, 30 Ağustos 1930, 15 Eylül 1930,*

3- *Sinan Meydan, Akıllı Kemal "Atatürk'ün Akıllı Projeleri", C.4, 2. Bas, İstanbul, 2018*

Rahmi Doğanay, "Büyük Taarruz'da Türk Havacılığı", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.13, S.1, Elazığ, 2003.

4- *Sabiha Gökçen, Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti, İstanbul, 1981.*

5- *Türk İstiklal Harbi, Deniz Cephesi ve Hava Harekatı, C.5, Ankara, 1964.*

6- *Türk Tayyare Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, Ankara, 1341.*

7- *Türk Tayyare Cemiyeti: Esas Nizamname ve Madalya Nizamnamesi, Ankara, 1932.*

8- *Yücel Öztürk, "30 Ağustos Zafer ve Tayyare Bayramı Kutlamaları; Amaç, Süreç ve Kazanımlar", History Studies, Volume 10 Issue 9, December 2018, p. 231-244.*

[status draft]

[nogallery]

[geotag on]

[publicize off|twitter|facebook]

[category arařtırma]

[tags TARİH, Nostalji, Arkeoloji, research, SİNAN MEYDAN, Tayyare Bayramı]